

LIBRIS

We know
books

Delia Mihaela Vîrgă

PSIHOLOGIE EXPERIMENTALĂ – DE LA TEORIE LA PRACTICĂ

Ediția a V-a, revizuită

**Editura Universității de Vest
Timișoara, 2016**

Cuprins

Introducere la ediția a V-a / 9

1. Psihologia experimentală / 13

- 1.1. Scurt istoric / 15
- 1.2. Ce este un experiment? / 16
- 1.3. Psihologia experimentală și legătura cu alte ramuri / 17

2. Cercetarea științifică în psihologie / 26

- 2.1. Metode de achiziție a cunoașterii / 28
- 2.2. Etapele cercetării științifice / 33
- 2.3. Caracteristicile cercetării științifice / 37
- 2.4. Obiectivele cercetării științifice / 39
- 2.5. Metodă versus tehnică / 41
- 2.6. Rolul cercetătorului în știință / 42
- 2.7. Aplicații / 44

3. Probleme etice în realizarea cercetării / 48

- 3.1. Despre conduita etică a cercetătorului / 51
- 3.2. Standarde etice ale APA / 54
- 3.3. Aplicații / 66

4. Experimental versus non-experimental / 71

- 4.1. Tipuri de cercetări / 72
- 4.2. Natura investigației (designul cercetării) / 76
- 4.3. Designul cercetării pentru un grup de subiecți / 79
- 4.4. Exemplu de cercetări corelaționale: Anchetele / 82
- 4.5. Aplicații / 89

5. Observația / 93

- 5.1. Metoda observației / 95
- 5.2. Conținutul observației / 97
- 5.3. Formele observației / 100
- 5.4. Condițiile unei bune observații / 106
- 5.5. Diferența dintre observație și experiment / 109
- 5.6. Avantaje și dezavantaje ale metodei observației / 110
- 5.7. Aplicații / 111

6. Grila de observație / 117

- 6.1. Grila de observație / 117
- 6.2. Exemplu de realizare a unei observații sistematice / 119

6.3. Protocolul de observație – un exemplu practic / 121

6.4. Aplicații / 127

7. Experimentul în psihologie / 131

7.1. Experimentul crucial / 131

7.2. Ce este experimentul / 136

7.3. Avantajele și dezavantajele experimentului / 143

7.4. Tipuri de experiment / 145

7.5. Aplicații / 150

8. Formularea ipotezelor / 152

8.1. Surse de idei de cercetare / 153

8.2. Trecerea în revistă a literaturii / 156

8.3. Surse on-line / 157

8.4. Analiza fezabilității cercetării / 159

8.5. Formularea specifică a problemei de cercetare / 161

8.6. Formularea ipotezelor / 163

8.7. Tipuri de ipoteze / 166

8.8. Aplicații / 167

9. Variabile experimentale / 169

9.1. Cum identificăm VI și VD / 170

9.2. Tipuri de variabile / 171

9.3. Variabile independente (VI) / 172

9.4. Controlul variației VI / 177

9.5. Construirea VI / 185

9.6. Variabilele dependente (VD) / 186

9.7. Aplicații / 190

10. Validitatea cercetării / 192

10.1. Factori care compromit validitatea internă / 195

10.2. Așteptările participanților și ale cercetătorului / 202

10.3. Validitatea externă / 206

10.4. Aplicații / 208

11. Controlul variabilelor / 212

11.1. Modalități de control al variabilelor străine / 214

11.2. Selecția și distribuirea aleatoare a participanților
(randomizarea) / 215

11.3. Menținerea constantă / 216

11.4. Balansarea și grupurile pereche / 217

11.5. Contrabalansarea / 224

11.6. Participanții și cercetătorii / 226

11.7. Aplicații / 228

12. Design experimental cu grupuri independente / 236

12.1. Caracteristicile unui bun design experimental / 237

12.2. Tipuri de design / 241

12.3. Designuri experimentale / 243

12.4. Tipuri de design experimental / 245

12.5. Aplicații / 255

13. Designul cu măsuri repetate / 272

13.1. Tipuri de designuri cu măsuri repetate / 273

13.2. Transferul diferențial / 278

13.3. Aplicații / 281

14. Designuri factoriale / 290

14.1. Definirea designului factorial / 290

14.2. Efectele de interacțiune / 294

14.3. Tipuri de designuri factoriale / 297

14.4. Aplicații / 303

15. Designul experimental cu un singur subiect / 312

15.1. Studiul de caz versus experimentul cu un singur subiect / 312

15.2. Tipuri de experimente cu un singur subiect / 314

15.3. Aplicații / 322

16. Designul cvasi-experimental / 331

16.1. Tipuri de cvasi-experimente / 331

16.2. Aplicații / 338

Bibliografie / 343

1. Psihologia experimentală

Obiective:

1. Să înțelegem apariția psihologiei ca știință;
2. Să identificăm importanța metodei experimentale în evoluția psihologiei ca știință.

Cuvinte cheie:

metoda experimentală, funcționalism, structuralism, behaviorism, cognitivism.

Exemplu:

„În 1958, revista LIFE relatează despre cazul a 4500 de subiecți care, în timpul vizionării unor filme la cinema, au fost bombardați cu două mesaje subliminale (mesaje cu un timp de expunere sub nivelul pragului senzorial): «Drink Coke!» și «Eat Popcorn!». În urma acestei expuneri, se relatează că, consumul de Coca-Cola al subiecților ar fi crescut cu 18%, iar cel de floricele de porumb cu 50%. Condițiile și modul de realizare a experimentului erau vag precizate, dar articolul respectiv a declanșat o emulație deosebită în rândul psihologilor, de la cercetători interesați în procesarea inconștientă a informației, până la psihoterapeuți – care vizau aplicații importante în remiterea unor simptome, și comercianți – posedați de fantasma unor câștiguri fabuloase realizate prin mesaje publicitare subliminale.”

Publicul larg și-a pus problema manipulării comportamentului uman (în bine sau în rău!).

„Bombardamentul” subliminal a fost învăluit într-un vâl mistic. S-au scris cărți despre robotizarea oamenilor în urma expunerii la stimuli subliminali. Biserica a luat atitudine și a declanșat campanii împotriva înregistrărilor de muzică rock ce ar conține mesaje sataniste care instigă tineretul la violență, sex și consum de droguri. S-au emis legi ce permiteau verificarea casetelor înainte de a fi vândute, chiar Senatul SUA a ordonat cercetarea atentă a acestui fenomen de către psihologii abilitați.

Astfel, isteria s-a mutat în laboratoarele de cercetare. A apărut conceptul de „inconștient cognitiv” ce argumenta necesitatea abordării procesărilor inconștiente ale informațiilor.

În 1973, P. Wakins realizează un experiment în care expune un lot de subiecți la un mesaj subliminal vizual: Drink Coke. La sfârșitul acestei expuneri, subiecții erau solicitați să-și autoevalueze pe o scală nivelul lor de însetare, precum și preferința lor pentru Coca-Cola, dintr-o listă întreagă de băuturi. Față de lotul de control, senzația de sete era declarată de două ori mai des. Subiecții din lotul experimental nu manifestau însă nici o preferință semnificativă pentru Coca-Cola, comparativ cu alte băuturi. Astfel, participanții la experiment s-au dovedit a fi mai însetați, dar nu în mod special de Coca-Cola.

Apare întrebarea: putem fi manipulați prin expunere semantică la mesaje subliminale proiectate de agenții publicitare sau diverși factori politici? Răspunsul este negativ. Deoarece prelucrările semantice ale mesajelor subliminale pot favoriza, cel mult, o clasă de comportamente, dar nu pot induce un comportament specific.

Aplicații:

- în psihologia reclamei – utilizarea indirectă (asocierea unui mesaj subliminal cu un mesaj supraliminal congruent mărește impactul

acestui, cu toate că stimulii subliminali au nevoie de o perioadă de incubare înainte ca efectul lor să se facă simțit);

- în psihoterapie – în tratamentul bulimiei nervoase, dar nu și în învățarea limbilor străine.

Adaptare după Miclea, M., (1994). *Psihologie cognitivă*. Casa de editură Gloria, Cluj-Napoca.

1.1. Scurt istoric

Începând cu secolul al XIX-lea, psihologia s-a desprins de filosofie datorită tehnicilor de cercetare psihologică, în special experimentale. Astfel, psihologia s-a născut și s-a dezvoltat ca știință în Germania fiind promovată de Weber, Fechner, Wundt și Ebbinghaus.

E. Weber (1795-1878) a fost specialist în anatomie și fiziologie la Leipzig, iar cercetările sale s-au concentrat asupra senzațiilor cutanate. El este autorul celebrei legi a lui Weber ce vizează pragurile diferențiale.

G. Fechner (1801-1887) a avut preocupări extinse dar a debutat în cercetarea din domeniul psihologiei prin studii legate de vederea cromatică și de imaginile consecutive. Continuând munca lui Weber, Fechner ajunge la rezultate și relații logice mai elaborate. Prin lucrarea sa *Elemente de psihofizică* (1860), Fechner a pus bazele psihofizicii și ale psihologiei experimentale.

Wilhelm Wundt (1832-1920) este primul om de știință care s-a definit ca fiind psiholog. Având o bună pregătire în fiziologie, el s-a apropiat treptat de psihologie și, în anul 1874, a publicat lucrarea *Principii de psihofiziologie*, considerată cea mai importantă lucrare

din istoria psihologiei experimentale prin care a pus bazele unei psihologii sistematice.

Wundt a înființat primul laborator de psihologie experimentală în 1879 la Leipzig, devenit apoi primul Institut de psihologie; de asemeni, tot Wundt este și cel care a înființat prima revistă de psihologie.

El considera că metoda experimentală este adecvată doar pentru studiul senzațiilor și percepțiilor, abordare spulberată de H. Ebbinghaus (1850-1909), care a demonstrat că și asupra proceselor psihice complexe se pot face investigații experimentale. Ebbinghaus a inițiat o serie de experimente celebre asupra memoriei umane, pe care le-a prezentat în lucrarea sa *Despre memorie* (1885).

1.2. Ce este un experiment?

Un experiment este o cale de a stabili relații cauzale, adică a explica „ce produce ce” (Mook, 2009). Pentru aceasta, trebuie să facem ceva să se întâmple și să studiem efectele.

Experimentul face ca un lucru să varieze. Ceea ce variază experimentatorul se numește variabilă independentă. Acesta notează efectul variabilei independente asupra ceea ce observă sau măsoară. Ceea ce observă sau măsoară se numește variabilă dependentă. Astfel, un experiment pune în evidență efectul unei variabile independente asupra unei variabile dependente.

În orice experiment va exista cel puțin o variabilă independentă. Aceasta trebuie să aibă cel puțin două condiții experimentale, pentru a vedea cum și dacă afectează variabila dependentă pe care o observăm.

În fiecare experiment variabila independentă este cauza, iar influența acesteia asupra variabilei dependente este efectul. Acest

efect este ușor de observat dacă nu există nimic altceva care se afecteze ceea ce observăm. În alte condiții, în care ar apărea ceva neprevăzut – o variabilă străină studiului –, am putea trage o concluzie greșită.

În cazul unui experiment ideal, toate variabilele care ar putea afecta datele ar fi eliminate sau menținute constante, mai puțin variabila independentă care este manipulată și variază intenționat.

Totuși, pe lângă aceste modalități de control al variabilelor străine, au fost generate și altele, mai elaborate, ce vor fi tratate cu atenție în capitolul dedicat controlului variabilelor străine.

Orice experiment presupune două sau mai multe grupuri de subiecți cărora li se aplică tratamente diferite și între care se realizează comparații. Designul cercetării poate fi gândit ca *structură* a cercetării sau ca liant al diferitelor elemente presupuse de proiectul de cercetare.

Experimentul ca metodă are și susținători și critici, mai ales din domeniul clinic. Dificultatea experimentului în psihologie pornește de la caracteristicile generale ale sistemului psihic. Sub aspect metodologic, experimentul rămâne un ideal spre care trebuie să tindem pentru că este riguros, poate fi verificat și repetat (Hăvârneanu, 2000).

1.3. Psihologia experimentală și legătura cu alte ramuri

Paul Fraisse (1975) considera psihologia experimentală drept suma cunoștințelor acumulate în psihologie prin utilizarea metodei experimentale. Putem însă defini *psihologia experimentală* ca fiind ansamblul de principii, norme și reguli care stau la baza organizării și desfășurării experimentului în psihologie, cu scopul obținerii de date verificabile asupra realității psihice (Aniței, 2000). Psihologia se

spune că este un demers repetabil și auto-corector în studierea manifestărilor vieții psihice.

Pe măsură ce psihologia s-a dezvoltat ca știință, au apărut la începutul secolului XX o serie de școli, curente, orientări majore, cum ar fi: structuralismul, funcționalismul, behaviorismul, gestaltismul ș.a.

Structuralismul a fost creat ca școală în psihologie de către W. Wundt, dar a fost dezvoltat de E. Titchener (1867-1927) de la Universitatea Cornell din SUA. Psihologia structuralistă s-a ocupat de studiul structurilor mentale pe baza următoarelor premise: structura mentală este formată din elementele experienței considerate ca fiind senzațiile, apoi imaginile și ideile și, în ultimul rând, emoțiile, fiecare dintre ele fiind caracterizate prin durată, intensitate, calitate și afecte. Psihologia structuralistă și-a propus să delimiteze elementele experienței mentale și să identifice cauzele și modul de combinare a elementelor în cadrul fenomenelor mentale complexe. S-a dovedit că această perspectivă era una atomistă, care punează senzațiile la baza întregii vieți psihice. Metoda utilizată de structuraliști în descompunerea acestor elemente ale experienței s-a numit *introspecționism*. Această metodă de observare a propriului comportament și a propriilor trăiri interioare era plină de subiectivism, dificilă și greu accesibilă celor implicați în cercetare.

Funcționalismul s-a preocupat de funcțiile proceselor și structurilor psihice și, în special, de rolul lor în adaptarea organismului la mediu. John Dewey (1859-1952) a fost inițiatorul funcționalismului în SUA, fiind puternic influențat de teoria evoluționistă a lui Darwin. El a criticat atomismul și elementarismul asociaționismului, susținând necesitatea studierii comportamentului în contextul său natural pentru a-i determina funcțiile.

Behavioriștii doreau să facă din psihologie o știință a naturii, al cărei obiect de studiu trebuia să fie comportamentul. Acest curent

a debutat în 1913, cu un articol al lui J. Watson și a avut un imens impact asupra metodei experimentale în psihologie. Celebrul model stimul-răspuns este punctul de plecare al cercetării științifice riguroase în psihologie. Neo-behavioriștii au fost primii care au semnalat nevoia luării în considerație a unei variabile intermediare (organismul) între stimul și răspuns.

Behaviorismul, în ciuda aparentului declin, și-a găsit continuitate, la un nivel mai înalt de complexitate, prin **cognitivism** (studiul structurilor mentale). Aceasta a fost o nouă provocare pentru cercetarea experimentală: trebuia să genereze studii asupra unor fenomene psihice neobservabile cu metode științifice obiective care să permită legarea constructelor mentale de răspunsuri observabile.

Gestaltismul s-a dezvoltat în Germania ca reacție la asociaționismul clasic și s-a materializat în cadrul Școlii de la Berlin, spre deosebire de structuralism și funcționalism, care s-au dezvoltat în SUA. Gestaltismul susține că percepția nu este o sumă de senzații, ci o imagine unitară a întregului, în care primează forma, configurația („Gestalt”). Reprezentanții gestaltismului (Wertheimer, Koffka și Kohler) au demonstrat unitatea procesului perceptiv, ei concluzionând că percepția prezintă calități de integritate, unitate, spre deosebire de senzații care sunt schimbătoare datorită informațiilor primite de la receptori.

În zilele noastre, psihologii nu se mai identifică profesional cu o anumită școală sau curent, ci cu un domeniu de interes, o specializare într-un domeniu specific.

Experimente în psihologia socială

Primul experiment de *psihologie socială* a fost efectuat de Norman Triplett în 1898 la Universitatea din Indiana (prin care s-a observat că cicliștii aleargă mai repede în grup decât singuri).

În 1924, Floyd Allport a publicat primul *Tratat de psihologie socială* bazat pe studii experimentale. Istoria psihologiei sociale poate fi trasată nu numai din perspectiva apariției și conținutului principalelor manuale, dar și din perspectiva marilor programe de cercetare sau a experimentelor celebre (Boncu, 1999). Există în psihologia socială studii experimentale care au avut o mare influență nu numai asupra disciplinei, ci și asupra altor științe. Dintre acestea, putem exemplifica: experimentele lui Sherif (1935) asupra formării normelor de grup, experimentele lui Asch (1951) asupra conformismului, experimentele din 1951 ale lui Sherif asupra competiției între grupuri, experimentul lui Festinger și Carlsmith (1959) asupra disonanței cognitive, experimentele lui Milgram din 1963 asupra obedienței sau experimentele din 1968 ale lui Latane și Darley asupra comportamentului de ajutorare în cazuri de urgență.

Experimente în psihologia cognitivă

Psihologia cognitivă s-a dezvoltat în anii '50, când în psihologie a apărut preocuparea pentru studiul științific al proceselor mentale superioare. S-a dovedit că multe din operațiile mentale nu pot fi explicate prin reducerea la schema S-R. Psihologia cognitivă a folosit metoda experimentală pentru studiul unor fenomene psihice neobservabile, prin utilizarea unor tehnologii moderne, computaționale ce permit modelarea și simularea unor procese mentale. Metoda experimentală este extensiv folosită în cercetările de psihologie cognitivă. Un exemplu este studiul lui Smith și al colaboratorilor săi (1982) vizând reactualizarea și similaritatea contextului fizic. Aceștia au cerut subiecților din grupul experimental să memoreze într-o anumită ordine o listă de cuvinte într-unul din laboratoarele universității. După patru zile, a urmat testul de reproducere în două medii diferite: o parte a subiecților a reprodus lista în același laborator, iar cealaltă parte a susținut testul de